

infanteriedivisie via Caen, Dieppe, Antwerpen en Zeeland naar Nijmegen op, waar gedurende een lange en barre winter (een van de koudste ooit) pas op de plaats wordt gemaakt. Na het slechten van de Rijnbarrière in het voorjaar gaat de opmars verder richting de stad Groningen. Begin april 1945 wordt na een hevige strijd ook het laatste Duitse bolwerk in de provincie aan de zegekar gebonden. Als 'batman' ('soldaat-bediende-chauffeur en manusje-van-alles voor een officier') verkeert Harold tijdens zijn 'oorlogsavontuur' niet in de voorste en meest gevaarlijke linie. Om vermoedelijk die reden houdt hij zich in Eelde-Paterswolde op, waar het legerhoofdkwartier zijn intrek heeft genomen, tien kilometer ten zuiden van de frontstad. De oorlog zit er nu bijna op en in een boom op een landgoed aldaar kerft hij zijn initialen: 'H.W.R. Toronto. Canada.' Wellicht zijn laatste levensteken, want op 16 april komt er een einde aan zijn jonge leven. Schoot een sluipschutter of een vluchtende collaborateur hem dood? Niemand die het weet. Harold ligt in Holten in Overijssel op de Canadese erebegraafplaats begraven. Het is een boswachter die driekwart eeuw later de drie letters ontdekt en er auteur Ernst Arbouw op Facebook op attendeert. Hij laat er als journalist geen gras over groeien. Ook al lijkt zijn onderzoek onbegonnen werk, op een oorlogswebsite heeft hij al snel de naam te pakken. En zowaar, met dank aan de *Toronto Star*, een rouwadvertentie. Niet lang daarna ontmoet hij in Amsterdam een nicht van Roszell. Zij is met haar

man – kan het nog toevalliger? – vanuit de hoofdstad aan een vakantiereis door Europa begonnen. Door haar gaan er vervolgens op sociale media andere familieleden voor hem open. Tijdens zijn verblijf van zes weken in Canada, waar hij research verricht in archieven en diverse mensen spreekt, heeft hij eveneens vindingsgeluk. Vooral zijn verhaal voor de radio en op twee televisiestations maakt tal van reacties los, die hem nog meer informatie verschaffen. Hij krijgt te horen dat er in Canada decennialang weinig belangstelling voor de Tweede Wereldoorlog is geweest. In 1995 werden de Canadezen 'wakker geschud'. Zij zagen toen live de herdenking van de bevrijding in Nederland met de maar liefst zesduizend veteranen, die 'juichend en huilend' werden onthaald. Alsof zij opnieuw de bevrijders waren! De gedetailleerde reconstructie van de zoektocht, de gesprekken met verwanten en met een laatste veteraan, historici en andere insiders, de e-mails, Harold's brieven aan zijn moeder, de epistels aan zijn broer, enzovoort, zijn fascinerend om te lezen. Ook de hoofdstukken over de Canadese strijdkrachten zijn uitermate boeiend. Zo vertelt de auteur dat in 1939 Canada als een van de eerste naties Duitsland de oorlog verklaarde, terwijl de defensie uit anderhalve man en een paardenkop bestond. Direct daarna overspoelden tienduizenden vrijwilligers de rekruteringskantoren. Zoveel dat het land in het heetst van de strijd maar liefst vier divisies naar Europa kon sturen. Ronduit spannend leest Arbouws verslag over de bevrijding van Groningen. De Duitsers gaven zich in de meeste steden over, in de provinciehoofdstad gebeurde dat niet. In 'klein Stalingrad' werd van straat tot straat en van huis tot huis om elke meter grondgebied gevochten. Op vele plekken zijn de littekens nu nog zichtbaar. Volgens de auteur is de scheur in de achtermuur van het stadhuis, veroorzaakt door 'een perfect gemikt schot van een Canadese tank' inmiddels een toeristische trekpleister. *H.W.R. was hier* is een historisch werk, dat de lezer moeilijk opzij kan leggen!

Gert Moleman

Dramatisch drieluik

Vuistrecht en wisselgeld.

Nederland en de Frans-Duitse oorlog 1870-71. Paul Moeyes (Arbeiderspers, Amsterdam/Antwerpen 2021), 424 blz., € 32,50

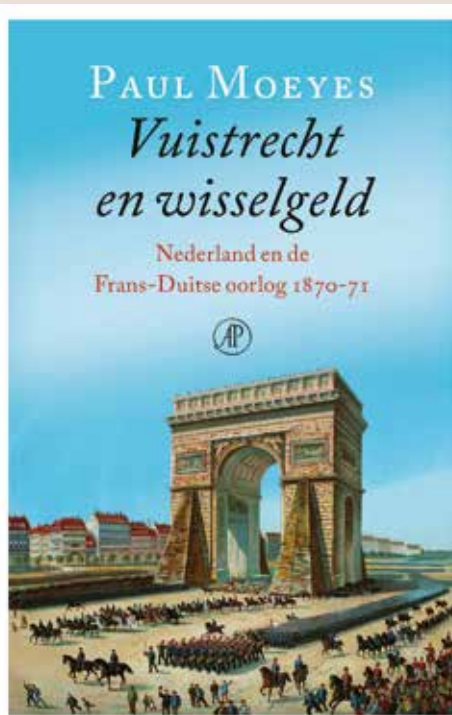
Om de Eerste en Tweede Wereldoorlog beter te kunnen begrijpen, is inzicht in de Frans-Duitse Oorlog noodzakelijk. Daarom is het nieuwste boek van Eerste Wereldoorlogkenner Paul Moeyes een welkome aanvulling op de reeds bestaande Nederlandstalige literatuur. In het voorwoord wordt de Frans-Duitse Oorlog benaderd als het eerste paneel van een dramatisch drieluik, omdat deze drie oorlogen uit elkaar voortvloeien (Hiltermann, 1988; Van Asperen de Boer, 2007; Doedens & Mulder, 2015). Het boek *Vuistrecht en wisselgeld* telt vijf hoofdstukken en een epiloog. De aanloop

'Een cruciaal gegeven was de groeiende macht van Pruisen die het machtsevenwicht in Europa dreigde te verstoren'

naar de Frans-Duitse Oorlog had in het eerste hoofdstuk uitvoeriger behandeld mogen worden. Een cruciaal gegeven was de groeiende macht van Pruisen die het machtsevenwicht in Europa dreigde te verstoren. De militaire successen van Pruisen werden vooral door de Europese grootmacht Frankrijk met argusogen gadeslagen. De snelle overwinning van Pruisen in 1866 op Oostenrijk tijdens de 'Bruderkrieg' bracht een schok teweeg in Frankrijk, dat zijn positie op het vasteland ernstig bedreigd zag. Tegen die achtergrond was een militaire confrontatie onvermijdelijk. ▶

Een diplomatieke rel rondom de Spaanse troonopvolgingskwes- tie zorgde ervoor dat de Franse regering op 19 juli 1870 de oorlog verklaarde aan Pruisen. Deze oorlog kwam in Frankrijk niet als een verrassing en kon bovendien op ruime steun van de bevolking rekenen. In Parijs riep de oorlogsverklaring een patriotisch enthousiasme op. Het Franse vertrouwen in de overwinning wekt geen verwondering, omdat de Franse troepen in recente conflicten militaire successen hadden behaald. De Frans-Duitse Oorlog verliep echter dramatisch voor Frankrijk. Paul Moeyes heeft daar verschillende verklaringen voor. Om te beginnen onderschatte Frankrijk de kracht van de tegenstander. Het Pruisische leger was namelijk veel beter georganiseerd. Een ander probleem was dat Frankrijk geen uit- gewerkt aanvalsplan had. Daarnaast miskende Napoleon III de betekenis van de moderne techniek, in het bij- zonder van de spoorwegen en nieuwe artillerie.

Pruisen profiteerde in hoge mate van de technische revolutie. Dankzij het spoor kon stafchef Helmuth von Moltke zijn troepen snel mobiliseren en transporteren. De gevolgen lieten niet lang op zich wachten. Op 2 september 1870 werden Franse troepen onder commando van Pa- trice de Mac-Mahon verslagen in een bloedige slag bij de vestingstad Sedan. Tijdens de strijd werd keizer Napole- on III gevangengenomen. De Fransen hadden echter nog een laatste troef in handen, namelijk het mobiliseren van de potentie van de Franse samenle- ving om te trachten het onheil af te wenden, de zogeheten 'totale oorlog' die in hoofdstuk 4 wordt belicht. In Parijs werd iedereen gemobiliseerd die in staat was om de op 4 septem- ber 1870 uitgeroepen Derde Franse Republiek te verdedigen. De Duitsers die de Franse hoofdstad vanaf 19 september belegerden, kregen vrijwel meteen met de nieuwe strijdwijze, de stadsguerrilla, te maken.¹ Toen de be- legering te lang begon te duren, werd op 5 januari 1871 besloten om de stad te beschieten. Drie weken later gaf Parijs zich over. Op 10 mei 1871 werd in Frankfurt de vrede getekend. De Duitse soldaten werden bij hun

terugkeer als helden onthaald, terwijl de Fransen verbitterd en vernederd waren. Op 18 januari 1871 werd de Pruisische koning Wilhelm I in de Spiegelzaal van Versailles gekroond tot keizer van Duitsland. Frankrijk moest Elzas-Lotharingen afstaan als strategische bufferzone. De kwestie Elzas-Lotharingen bleef een open zenuw in de Europese politiek. Deze en andere gebieden werden destijds als 'wisselgeld' ingezet bij de Europese machtspolitiek. Paul Moeyes stelt daarbij vast dat 'de plaatselijke bevol- king niets werd gevraagd en dat de Franse soevereiniteitsrechten totaal genegeerd werden' (p. 193).

Bij deze constatering mis ik een kritische reflectie op de toenmalige Franse koloniale expansie, waarbij evenmin rekening werd gehouden met de rechten van de gekoloniseerde bevolking. De Elzas werd in 1681 door de Fransen veroverd en bij de Vrede van Rijswijk (1697) definitief bij Frankrijk gevoegd. Napoleon III had destijds plannen om België in te lijven en Luxemburg te kopen. De Franse verontwaardiging over het verlies van 'hun' grondgebied was dus hypocriet. Het conflict van maar zes maanden was een politieke mijlpaal die zijn donkere schaduw tot ver in de twintigste eeuw vooruitwierp. De Europese machtsverhoudingen

waren onherkenbaar veranderd. Het gekrenkte Frankrijk, dat tijdens de Frans-Duitse Oorlog geheel op zich- zelf was aangewezen, ging namelijk naarstig op zoek naar bondgenoten in een poging om Duitsland te isoleren. De Pruisische zege in 1871 leverde uiteindelijk rampspoed op en bleek een pyrrusoverwinning.² In de zomer van 1914 werd de 'gewapende vrede' in Europa wreed verstoord door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Paul Moeyes besluit zijn boek met de juiste observatie dat 'wie vrede wil geen rancune moet zaaien' (p. 362). Het is pijnlijk dat deze les pas na de Tweede Wereldoorlog werd getrokken. De impact van deze oorlog op Nederland was veel groter dan de Frans-Duitse en de Eerste Wereldoorlog.

De auteur belicht de impact van de Frans-Duitse Oorlog op ons land louter aan de hand van berichtgeving en reacties in Nederlandse dagbladen. Deze focus had in de subtitel van het boek scherper verwoord mogen worden. Het feit dat dit gewapende conflict breed in de Nederlandse pers werd uitgemeten is minder verras- send dan de auteur suggereert. Het betrof hier namelijk een machtig buurland van Nederland dat het 'vuistrecht' niet schuwde. Het fenomeen 'nepnieuws' in de pers (p. 52) had meer aandacht mogen krijgen, omdat tijdens oorlogen de waarheid vaak als eerste sneuvelt. De nasleep van de Frans-Duitse Oorlog had in de epiloog eveneens meer aandacht mogen krijgen, omdat een kiem werd geplant voor de Eerste Wereldoorlog. Het vlot geschreven boek bevat een uitgebreid notenapparaat, register en lijst met geraadpleegde literatuur. Tevens is een kleurenkatern opgeno- men. Een kritiekpunt is de slappe kافت met loslatende folie aan de randen. Daar heeft uitgeverij De Arbeiders- pers een steek laten vallen.

Dennis de Kool ■

¹ M. van Santen (2005), 'De Frans-Duitse oorlog 1870-1871: een overbodige confrontatie', in: *Kleio*, jaargang 46, nummer 7, p. 6.

² D. de Kool (2008), 'De Frans-Duitse oorlog: Pruisische Pyrrusoverwinning?', in: *Kleio*, jaar- gang 49, nummer 6, pp. 4-7.